

Bogusław Książek

Rozporządzenie akcjami z naruszeniem statutowych lub umownych ograniczeń

I. Wprowadzenie

Uprawnienie akcjonariusza do rozporządzania przysługującymi mu prawami udziałowymi stanowi konstytutywną cechę spółki akcyjnej. Akcjonariusz co do zasady może więc nie tylko swobodnie zbyć akcje, ale także je zastawić, ustanowić na nich prawo użytkowania czy wydzierżawić. Brak ograniczeń w dysponowaniu akcjami pozwala na zachowanie przez akcjonariusza swobody co do samego członkostwa w spółce, wobec braku możliwości wypowiedzenia przez niego statutu.

Wyjątki od generalnej zasady zbywalności akcji mogą zostać wprowadzone jedynie ustawą¹, natomiast w statucie lub umowie akcjonariuszy wyłącznie w zakresie przez nią dopuszczonym. Akcjonariusze lub strony umowy nie mogą bowiem poprzez czynność prawną swobodnie wyłączyć ani ograniczyć uprawnienia do przeniesienia prawa, jeżeli według ustawy jest ono zbywalne (art. 57 § 1 k.c. w zw. z art. 2 i art. 337 § 1 k.s.h.).

W niektórych przypadkach rozporządzenie akcją jest ograniczone lub wyłączone z mocy prawa. Dotyczy to np. czasowego zakazu zbywania

---

¹ Por. np. art. 16, art. 336 § 1, art. 337, art. 338, art. 356 § 2 k.s.h., art. 38 ust. 3 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 z późn. zm.), art. 25 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665 z późn. zm.).

akcji wydanych za wkłady niepieniężne (art. 336 § 1 k.s.h.) oraz akcji, do których przywiązany jest obowiązek powtarzających się świadczeń niepieniężnych (art. 356 § 2 k.s.h.).

Z punktu widzenia uczestników spółki kapitałowej korzystne może się jednak okazać dalsze ograniczenie swobody dokonywania czynności prawnych, którego przedmiotem byłoby przeniesienie własności akcji na osobę spoza aktualnego kręgu akcjonariuszy. Dotyczy to także wyłączenia możliwości ustanowienia na akcjach ograniczonego prawa rzeczowego, czego skutkiem może być wykonywanie prawa głosu z akcji imiennej (art. 340 § 1 k.s.h.) przez osobę niepożądaną z punktu widzenia pozostałych akcjonariuszy.

Konsekwencją decyzji akcjonariuszy o zachowaniu zamkniętego charakteru spółki jest przyjmowanie w statutach lub umowach akcjonariuszy rozwiązań ograniczających rozporządzalność akcjami, czyli ich winkulacja². Ograniczenia te dotyczą tak określonych cech, którym musi odpowiadać potencjalny nabywca (ograniczenia obiektywne), jak i uzależnienia zbycia od zgody spółki lub osoby trzeciej (ograniczenia subiektywne).

Celem rozważań jest odpowiedź na pojawiające się często w praktyce pytanie o skutki czynności rozporządzającej akcjami wbrew postanowieniom winkulacyjnym, tak w zakresie jej sfery zobowiązującej, jak i rzeczowej.

II. Ograniczenia rozporządzalności akcji

Obowiązujące przepisy dopuszczają wprowadzenie ograniczeń rozporządzalności akcji tak w statucie (art. 337 § 2 k.s.h.), jak i w umowie (art. 338 § 1 i 2 k.s.h.)³. Statut może uzależnić rozporządzenie akcjami

---

² J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczalak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyzioł, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 451; A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych, Komentarz*, t. II, Kraków 2005, s. 221; jak się ocenia, około 1/3 niemieckich spółek akcyjnych posiada akcje imienne winkulowane; zob. G. Wiesner, [w:] *Münchener Handbuch des Gesellschaftsrechts*, Band 4: *Aktiengesellschaft*, Hrsg. M. Hoffmann-Becking, München 1999, s. 95.

³ Szerzej na ten temat: B. Książek, *Granice statutowego i umownego pierwszeństwa nabycia akcji*, Prawo Spółek 2006, nr 7-8, s. 40 i nast.; R.L. Kwasiński, K. Oplustil, *Prawo pierwszeństwa nabycia udziałów (akcji) w umowie (statucie) spółki kapitałowej*, MoP 2006, nr 18, s. 961 i nast.

imiennymi od zgody spółki albo w inny sposób ograniczyć możliwość rozporządzenia akcjami imiennymi. Pozastatutowa umowa akcjonariuszy może natomiast ograniczyć na określony czas rozporządzenie akcją lub częścią ułamkową akcji, a także ustanawiać prawo pierwokupu lub inne prawo pierwszeństwa nabycia akcji lub ułamkowej części akcji.

O ile ustawodawca podjął próbę regulacji statutowej procedury winkulacyjnej przy udziale zarządu⁴, o tyle zupełnie pominął kwestię skutków czynności dokonanej z naruszeniem ograniczeń wprowadzonych w statucie lub umowie akcjonariuszy.

Uregulowanie dotyczące winkulacji statutowej i umownej w kodeksie spółek handlowych, w przeciwieństwie do np. ustawodawstwa niemieckiego⁵, pozostawia więc stronom dużą swobodę w zakresie kreowania różnego rodzaju ograniczeń. Z tego powodu nie można wskazać enumeratywnej listy dopuszczalnych ograniczeń, a jedynie w zarysie omówić pewne ich cechy charakterystyczne z punktu widzenia skutków niezachowania postanowień winkulacyjnych.

Obok natury spółki akcyjnej i dobrych obyczajów, granicą wprowadzanej przez akcjonariuszy winkulacji jest samo uprawnienie akcjonariusza do rozporządzenia akcją, które w praktyce nie może być ze skutkiem rzeczowym wyłączone.

Statut może ograniczać tylko rozporządzanie akcjami imiennymi⁶. Ograniczenie możliwości rozporządzania akcją nie może polegać na cza-

---

⁴ W braku legalnej definicji oraz procedury wykonywania prawa pierwszeństwa należy przyjąć, iż w pozostałym zakresie regulacja procedury winkulacyjnej opiera się na zasadzie swobody umów (por. P. Ma ch n i k o w s k i, *Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005) w prawie spółek handlowych (na ten temat: A. S z u m a Ń s k i, *Ograniczona wolność umów w prawie spółek handlowych*, Gdańskie Studia Prawnicze 1999, t. V, s. 411 i nast.).

⁵ Por. G. W i e s n e r, [w:] *Münchener Handbuch...* Wobec odmiennej konstrukcji czynności prawnych zobowiązujących i rozporządzających na gruncie prawa niemieckiego, stanowisko doktryny niemieckiej w zakresie skutków prawnych postanowień winkulacyjnych może być powoływane jedynie pomocniczo.

⁶ Por. wyrok SA w Łodzi z 7 marca 1994 r. I ACr 21/94, Wokanda 1994, nr 11, s. 54, gdzie wskazano, iż ograniczenie zbywalności akcji na okaziciela przez wprowadzenie wymogu zgody spółki uznać należy za nieważne, jako sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym art. 348 § 1 k.h. w zw. z art. 57 § 1 k.c.

sowym wyłączeniu rozporządzalności⁷. Wniosek taki, obok wykładni literalnej sformułowania „może ograniczać”, a więc nie „wyłączać”, opiera się także na dyrektywie ścisłej wykładni przepisu ustanawiającego wyjątek od ogólnej reguły zbywalności, zgodnie z zasadą *exceptiones non sunt extendae*. Ograniczenia statutowe mogą być terminowe lub bezterminowe i powinny być wyrażone w dokumencie akcji (art. 328 § 1 pkt 6 k.s.h.), niemniej nie jest to warunkiem skuteczności statutowych postanowień w tym zakresie, bowiem ograniczenie rozporządzalności jest skuteczne pomimo braku wystawienia dokumentu akcyjnego⁸.

Dopuszczalne jest ustanowienie w statucie prawa pierwszeństwa dla dotychczasowych akcjonariuszy, co stosuje się m.in. w spółkach o charakterze rodzinnym oraz przy zapisach przyznających opcję zakupu czy sprzedaży akcji w ramach programu motywacyjnego⁹.

Statut może uzależnić rozporządzenie akcjami imiennymi od zgody spółki albo w inny sposób ograniczyć rozporządzanie akcjami. W przypadku gdy przeniesienie akcji jest uzależnione od zgody spółki, jeżeli statut nie stanowi inaczej, zgody udziela zarząd w formie pisemnej pod rygorem nieważności.

---

⁷ Tak też: J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczałak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyziół, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 543; M. Alerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935, s. 348; S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. II, Warszawa 1996, s. 326; J. Strzępka, [w:] J. Strzępka, E. Zielińska, W. Popiołek, P. Pinior, H. Urbańczyk, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2003, s. 1014 i nast.; odmiennie: S. Krześ, [w:] J. Jacyzyn, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, *Komentarz S.A.*, red. J. Okolski, Warszawa 2001, s. 138; A. Szajkowski, *Prawo spółek handlowych*, Warszawa 1995, s. 412.

⁸ Nie może budzić wątpliwości, że nie wywołuje skutku wpisanie w dokumencie akcji ograniczeń rozporządzalności, których w rzeczywistości brak w statucie.

⁹ Tak m.in.: R. Czerniawski, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Przepisy o spółce akcyjnej. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 194 i nast.; J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczałak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyziół, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 544; M. Rodzyński, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 580; przeciwnie: R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, [w:] J. Naworski, K. Strzelczyk, J. Raglewski, T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz, *Komentarz do Kodeksu spółek handlowych. Spółka akcyjna i przepisy karne*, t. I, Warszawa 2003, s. 363, których zdaniem pierwszeństwo może zostać ustanowione tylko w odniesieniu do uzależnienia zbycia akcji od zgody spółki, a więc zarządu.

W przypadku statutowej winkulacji należy wyraźnie wskazać, czy dotyczy to akcji obejmowanych w ramach kolejnych emisji, pamiętając, iż ograniczenia rozciągają się na związane z nimi prawo poboru¹⁰. Jeżeli wszystkie akcje spółki są winkulowane statutowo, to nowo utworzone akcje są winkulowane bez potrzeby wprowadzania szczególnego postanowienia w tym zakresie. Jeżeli statut przewiduje ograniczenia tylko w stosunku do akcji konkretnie wskazanych emisji, to rozporządzanie akcjami nowej emisji odbywa się na zasadach ogólnych¹¹. Przemawia za tym zasada zbywalności akcji wymuszająca ścisłą wykładnię statutowych ograniczeń rozporządzania prawami udziałowymi.

W przypadku winkulacji wprowadzonej umową akcjonariuszy (art. 338 k.s.h.), może ona dotyczyć ograniczenia na czas nie dłuższy niż 5 lat uprawnienia do rozporządzania akcją lub jej częścią ułamkową. Ponadto dopuszczalne jest także ustanawianie na okres nieprzekraczający 10 lat prawa pierwokupu lub innego prawa pierwszeństwa nabycia akcji lub ułamkowej części akcji.

Zasadny jest wniosek, że w przypadku takiego ukształtowania prawa pierwszeństwa, które w istocie będzie sprowadzać się do zakazu zbycia akcji, np. poprzez brak terminu dla wykonania uprawnienia z pierwszeństwa, umowa zawarta na czas dłuższy niż lat pięć będzie nieważna, jako służąca obejściu prawa¹². Nie można natomiast wykluczyć zawarcia kolejnej umowy ograniczającej rozporządzalność akcji po upływie okresu pięcioletniego¹³.

Kontraktowe ograniczenia umowne mogą dotyczyć akcji imiennych i akcji na okaziciela. Obok ustawowego prawa pierwokupu (art. 596

---

¹⁰ Tak S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy...*, s. 268.

¹¹ Tak też na gruncie prawa niemieckiego G. Wiesner, [w:] *Münchener Handbuch...*, s. 96.

¹² R. Potrzebszcz, T. Siemiątkowski, [w:] J. Naworski, K. Strzelczyk, J. Raglewski, T. Siemiątkowski, *Komentarz do Kodeksu spółek handlowych...*, s. 373.

¹³ Nietrafne jest stanowisko R. Czerniawskiego (*Kodeks spółek handlowych...*, s. 206), który dopuszcza wprowadzenie automatycznego zawarcia nowej umowy po upływie okresu pięcioletniego; takie rozwiązanie stanowiłoby niedozwolone obejście przepisów ustawowych; nie prowadzi to jednak, co do zasady, do nieważności całej czynności prawnej (art. 58 § 3 k.c.).

i nast. k.c.) umownie można ustanawiać m.in. prawa opcyjne do nabycia bądź zbycia akcji (opcje *call* i *put*), umowy typu *tag along* (prawo wspólnej sprzedaży akcji), prawo przyłączenia się akcjonariusza uprawnionego do sprzedaży akcji, gdy sprzedają je pozostali, a także prawo „pociągnięcia” innych akcjonariuszy do sprzedaży, gdy akcje sprzedaje akcjonariusz uprawniony¹⁴.

Przez ograniczenia umowne w szerokim znaczeniu art. 338 k.s.h. należy rozumieć także czynności w tym przepisie bezpośrednio niewymienione, ale mające u swojego celu analogiczne skutki. Zaliczyć tu można umowę przedwstępną z terminem jej zawarcia lub terminem wyznaczonym przez uprawnionego, wykraczającym poza dziesięcioletnią granicę. Podobnie trzeba oceniać umowę przeniesienia akcji o skutku wyłącznie zobowiązującym, gdzie zastrzeżony termin zawarcia umowy rozporządzającej przekraczałby lat dziesięć, a także udzielenie przez akcjonariusza nieodwołalnego pełnomocnictwa do przeniesienia akcji lub złożenia przez akcjonariusza długoterminowej oferty podmiotowi, który byłby uprawniony do wykonania uprawnienia przez czas dłuższy niż maksymalnie dziesięcioletni termin. Jako umowę ograniczającą rozporządzenie akcją w rozumieniu art. 338 k.s.h. należy klasyfikować także umowy zawierające zastrzeżenie prawa odkupu. Zauważyć przy tym należy, iż w tym ostatnim wypadku nie zachodzi niebezpieczeństwo przekroczenia okresu związania taką umową wyznaczoną przez k.s.h., albowiem prawo odkupu może być zastrzeżone na czas nieprzekraczający lat pięciu, a termin dłuższy ulega skróceniu do lat pięciu (art. 593 § 1 k.c.).

III. Skutki rozporządzenia akcjami z naruszeniem winkulacji umownej

Ograniczenia wprowadzone umową akcjonariuszy mają charakter ściśle zobowiązaniowy, wiążą *inter partes*, a więc tylko strony, pomiędzy którymi zawarto umowę. Ustawodawca nie wymaga od takiej czynności żadnej formy szczególnej. Zgodnie z powszechnym poglądem, brak jest podstaw dla nadawania umowom akcjonariuszy charakteru rozporządzającego¹⁵.

---

¹⁴ M. Rodzynkiewicz, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 582.

¹⁵ J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczałak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyzioł, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 546; w li-

W konsekwencji więc każde rozporządzenie akcją wbrew umownemu ograniczeniu powodować ma skutki wewnętrzne tylko między stronami umowy, a rozporządzenie jest skuteczne wobec spółki.

Osoba uprawniona z pierwszeństwa może w takiej sytuacji skorzystać z instytucji uznania umowy za bezskuteczną, przy spełnieniu pozostałych przesłanek dopuszczających możliwość skorzystania z łaskawości art. 59 k.c. Należy przy tym podkreślić, że do chwili rozporządzenia akcjami przez zobowiązanego wbrew umowie winkulacyjnej nie istnieje roszczenie uprawnionego o przeniesienie własności. Okoliczność ta powoduje, iż w tym kontekście należy szeroko pojmować pojęcie roszczenia, podając ochronie także roszczenia przyszłe. Pomimo pojawiających się wątpliwości, stosowanie art. 59 k.c. pozwoli także uprawnionemu z pierwszeństwa uzyskać korzystny dla siebie wyrok w sytuacji, gdy przysługiwało mu uprawnienie o charakterze prawokształtującym, np. z tytułu prawa odkupu. Pogląd ten podziela także orzecznictwo, wskazując, że art. 59 k.c. zamieszczony w przepisach ogólnych kodeksu cywilnego nie zawiera żadnych ograniczeń, jeżeli chodzi o rodzaj roszczeń, a także ograniczeń co do przedmiotu umowy, jaka ma uniemożliwiać zadośćuczynienie roszczeniu osoby uprawnionej¹⁶. Art. 59 k.c. może być więc podstawą żądania np. bezskuteczności umowy zawartej wbrew obowiązкови, bez zastrzeżenia pierwokupu¹⁷. Należy przy tym pamiętać, że dowód co do wystąpienia przesłanek żądania uznania umowy za bezskuteczną spoczywa zgodnie z ogólnymi regułami dowodowymi na uprawnionym z umowy winkulacyjnej.

---

teraturze wskazuje się, że w razie takiego ukształtowania umowy, które nie będzie stało w sprzeczności z zasadą bezpieczeństwa obrotu, wywołanie skutku rozporządzającego przez zawartą umowę ograniczającą rozporządzanie akcjami jest możliwe, tak: R. R y k o w s k i, *Zasady rozporządzania akcjami w kodeksie spółek handlowych*, PPH 2001, nr 5, s. 9; propozycję taką należy uznać za nietrafioną właśnie z punktu widzenia bezpieczeństwa obrotu, na co ostatecznie zdaje się wskazywać także sam autor.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 19 stycznia 1968 r. III CZP 100/68 (OSNCP 1969, nr 11, poz. 189).

¹⁷ Por. wyrok SN z dnia 9 lutego 2006 r. III CK 437/05, http://www.monitorprawniczy.pl/niusy.php?id_news=3002, wydany w kontekście winkulacji statutowej; przeciwnie: P. M a c h n i k o w s k i, [w:] *KC. Komentarz*, t. I, red. E. Gniewek, Warszawa 2004, s. 212.

Wywołanie skutków rozporządzających przez czynność dokonaną z naruszeniem ograniczeń umownych znajduje pełne zastosowanie w przypadku przyznania uprawnionemu pierwszeństwa o charakterze obiektywnym, jak umowne prawo pierwokupu czy też opcja.

Problematyczna jest natomiast sytuacja, w której umowa akcjonariuszy wprowadza ograniczenie o charakterze subiektywnym, w postaci wymogu uzyskania zgody samej spółki lub osoby trzeciej. Z powodu braku regulacji w kodeksie spółek handlowych konieczne jest odwołanie się do przepisu art. 63 § 1 k.c., który stanowi o braku skutków prawnych oświadczeń dokonanych bez zgody uprawnionej osoby trzeciej, w tym wypadku spółki lub też innego uprawnionego podmiotu. Należy przy tym zauważyć, iż przepis ten będzie miał w tym zakresie bezpośrednie zastosowanie, ponieważ kwestia skuteczności umów obligacyjnych nie pozostaje w immanentnym związku ze stosunkiem spółkowym (art. 2 zd. 2 k.s.h.).

Na gruncie cywilistycznym przyjmuje się, że art. 63 k.c. znajduje zastosowanie w przypadku, gdy do obowiązku uzyskania zgody odwołuje się przepis ustawy lub też istnieje w tym względzie szczególne upoważnienie (np. art. 509 § 1 k.c. lub art. 337 § 2 k.s.h.). Spór dotyczy natomiast tego, czy zastrzeżenie zgody osoby trzeciej dokonane w czynności prawnej bez szczególnego upoważnienia ustawowego, jak jest to w omawianej sytuacji winkulacji umownej, może być kwalifikowane jako wymóg uzyskania zgody w rozumieniu art. 63 k.c.¹⁸, czy też nie¹⁹.

Jeżeli oświadczenie woli osoby trzeciej stanowi element czynności prawnej wymagającej jej zgody, to wynikiem bezkrytycznego przyjęcia pierwszej koncepcji byłby brak skutków prawnych oświadczeń woli złożonych przez strony wbrew zastrzeżeniom umowy akcjonariuszy. Jeżeli zgody miałyby udzielić zarząd spółki, to winkulacyjna umowa akcjonariuszy, ze względu na swoje skutki, zrównałaby się z winkulacją statutową.

---

¹⁸ Por. wyrok SN z dnia 7 września 1993 r. II CRN 60/93 (OSNC 1994, nr 7-8, poz. 159); por. także M. S a f j a n, [w:] K. P i e t r z y k o w s k i, *KC. Komentarz*, Warszawa 2002, t. I, s. 199.

¹⁹ Tak m.in.: S. R u d n i c k i, *Komentarz do KC*, Warszawa 2003, s. 253 oraz Z. R a d w a Ń s k i, [w:] *System prawa prywatnego*, t. II, s. 308, którzy wskazują, iż zgodę osoby trzeciej zastrzeżoną w umowie należy zakwalifikować jako warunek.

Stojąc na gruncie naczelnej zasady bezpieczeństwa obrotu, jestem przeciwny stosowaniu do przyjętego umownie obowiązku uzyskania zgody, o jakiej mowa w art. 63 k.c. Jest to przepis ograniczający w rzeczywistości swobodę dokonywania czynności prawnych, a na gruncie prawa spółek swobodę rozporządzania prawami udziałowymi. Winien on być interpretowany zawężająco. Jeżeli więc umowa winkulacyjna zawiera wymóg uzyskania zgody osoby trzeciej na rozporządzenie akcjami, to umowa zawarta bez takiej zgody wywołuje skutki rozporządzające.

Zarząd spółki akcyjnej jest zobowiązany wpisać nabywcę do księgi akcyjnej nawet wtedy, gdy posiada pozytywną wiedzę na temat nabycia akcji z naruszeniem umowy akcjonariuszy. W celu zapobieżenia niewykonaniu zobowiązania umownego umowom towarzyszy zazwyczaj zdeponowanie akcji w banku, u notariusza²⁰ lub u innego godnego zaufania depozytariusza, do którego stosuje się odpowiednio przepisy o umowie przechowania²¹. Depozytariusz zobowiązany jest wydać akcje tylko w okolicznościach określonych w umowie²².

Osoba dokonująca zbycia akcji wbrew winkulacji umownej będzie odpowiadała wobec nabywcy z tytułu wady prawnej przenieszonego prawa, a w braku możliwości zastosowania odpowiedzialności rękojmianej, na zasadach ogólnych. Odpowiedzialność kontraktowa zbywcy będzie co do zasady wyłączona w sytuacji pozytywnej wiedzy nabywcy o istnieniu winkulacji umownej.

Rozporządzający akcjami z naruszeniem umowy akcjonariuszy będzie odpowiadał także względem uprawnionego z pierwszeństwa na warunkach przyjętych w łączącej ich umowie, a w braku takich postanowień na zasadach ogólnych.

---

²⁰ Na podstawie art. 108 § 1 ustawy – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 42, poz. 369 z późn. zm.) notariusz ma prawo przyjąć na przechowanie m.in. papiery wartościowe w celu wydania ich osobie wskazanej przy złożeniu depozytu; z przyjęcia depozytu notariusz sporządza protokół.

²¹ Trafnie wskazuje R. Rykowski (*Zasady rozporządzania akcjami...*, s. 8), że wobec regulacji art. 339 k.s.h., w związku z którą do przeniesienia akcji imiennej wystarcza, obok złożenia oświadczenia woli na osobnym dokumencie, jedynie przeniesienie posiadania, akcje imienne mogą być przedmiotem obrotu mimo ich winkulacji.

²² J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczalak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyziół, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 546.

IV. Skutki rozporządzenia akcjami z naruszeniem winkulacji statutowej

Statutowe ograniczenia rozporządzalności akcji są skuteczne *erga omnes* również wobec przyszłych akcjonariuszy²³. Ograniczenia obrotu akcjami imiennymi znajdują zastosowanie do imiennych świadectw tymczasowych.

Jeżeli w zakresie skutków naruszenia winkulacji umownej, co wskazano powyżej, zasadą jest rzeczowa skuteczność czynności dokonanej z jej pominięciem, to w zakresie skutków naruszenia pierwszeństwa zastrzeżonego w statucie dominującym poglądem²⁴ jest uznanie bezskuteczności czynności rozporządzającej akcjami w stosunku do spółki, przy zachowaniu ważności skutków zobowiązujących²⁵. Nie mamy w tym wypadku do czynienia z nieważnością czynności²⁶. Stanowisko wyłączające skutek rozporządzający stosowane ma być także do sytuacji, gdy statut odwołuje się do kodeksowej procedury wyrażenia zgody przez zarząd, jak i gdy wskazuje inne osoby do wyrażenia zgody. Z tym ostatnim poglądem nie sposób się zgodzić.

---

²³ R. Czerniawski, [w:] *Kodeks spółek handlowych...*, s. 194 i nast., wskazuje, że statutowe ograniczenia zbywalności nie są skuteczne *erga omnes*, lecz tylko wobec akcjonariusza i spółki (lub stron umowy spółki). Pogląd ten jest nietrafny ze względu na to, iż statutowymi ograniczeniami będą związane nie tylko strony umowy (statutu), ale i przyszli akcjonariusze; tam także szerzej na temat odpowiedniego stosowania art. 337 k.s.h. do ułamkowej części akcji.

²⁴ Tak m.in.: S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy...*, s. 276; por. także: J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczałak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyziół, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 546, przy czym R.L. Kwaśnicki, K. Oplustil, *Prawo pierwszeństwa...*, s. 970, wskazują, iż umowa sprzedaży akcji naruszająca statutowe prawo pierwokupu lub pierwszeństwa jest skuteczna między stronami także w sferze rozporządzającej, jednakże zarząd spółki jest zobowiązany odmówić wpisania nabywcy do księgi akcyjnej, a więc nabywca nie uzyska w stosunku do spółki statusu akcjonariusza.

²⁵ Na gruncie prawa niemieckiego winkulacja może dotyczyć wyłącznie czynności rozporządzającej, nigdy natomiast nie dotyczy stosunku zobowiązaniowego; zob. M. Lutter, [w:] *Kölner Kommentar zum Aktiengesetz, Band 1*, Hrsg. W. Zöllner, Köln-Berlin-Bonn-München 1988, s. 840.

²⁶ Por. wyrok SN z dnia 7 września 1993 r. II CRN 60/93 (OSNC 1994, nr 7-8, s. 159), brak tu bowiem sprzeczności z ustawą, *vide* art. 58 § 1 k.c.

Wynikający ze statutu obowiązek uzyskania zgody zarządu lub innego wskazanego podmiotu jest wprowadzany na podstawie szczególnego upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 337 § 2 k.s.h. W konsekwencji, w przeciwieństwie do omówionej powyżej winkulacji umownej, nie może być wątpliwości co do konieczności odwołania się w tym zakresie do przepisu art. 63 k.c.

Tak więc w sytuacji, gdy statutowe ograniczenie rozporządzania akcją polega na obowiązku uzyskania zgody podmiotu wskazanego w statucie, nie można mówić o bezskuteczności czynności rozporządzającej i zachowaniu skutków zobowiązujących. Do czasu uzyskania potwierdzenia przez osobę uprawnioną czynność prawna w ogóle nie zostaje dokonana. Wskazuje na to bezpośrednio redakcja przepisu art. 63 § 1 k.c., który stanowi o zgodzie osoby trzeciej udzielanej „do dokonania czynności prawnej”. Bez zgody osoby trzeciej, której oświadczenie woli stanowi w tym wypadku element dokonywanej czynności prawnej, czynność nie jest dokonana²⁷. W sytuacji braku istnienia czynności w sensie prawnym, trudno mówić o jej skutku rozporządzającym czy zobowiązującym. Jest to kwestia o znaczeniu nie tylko terminologicznym, bowiem nieistniejąca czynność prawna nie może stanowić podstawy dochodzenia np. uregulowanych w niej roszczeń odszkodowawczych.

Złożone oświadczenia woli są dla stron wiążące, w związku z czym ich cofnięcie lub zmiana jest możliwa wyłącznie na zasadach kodeksu cywilnego.

Tak więc oświadczenia woli mające za przedmiot rozporządzenie akcjami, dokonane wbrew statutowi wymagającemu zgody osoby trzeciej, składają się na skuteczną czynność prawną dopiero z chwilą ich potwierdzenia. W braku zgody osoby trzeciej na dokonanie czynności prawnej, strony mogą wyznaczyć termin na jej udzielenie, po upływie którego stają się wolne. Wobec braku regulacji kodeksowej uzasadnione jest tu bowiem stosowanie analogii do przepisów szczególnych przewidujących wprost taką możliwość. Ponadto należy dopuścić możliwość cofnięcia złożonego

---

²⁷ Z. Radwański, [w:] *System prawa...*, s. 443; z oczywistych względów brak w tym miejscu możliwości szerszego ustosunkowania się do kwestii charakteru prawnego zgody osoby trzeciej; na marginesie trzeba tylko wskazać, iż analogiczny przepis niemieckiego § 182 BGB, w odróżnieniu od polskiego kodeksu cywilnego, stanowi o braku skuteczności umowy dokonanej bez zgody osoby trzeciej.

uprzednio negatywnego oświadczenia przez osobę uprawnioną do wyrażenia zgody, ale tylko wtedy, gdy wyrażą na to zgodę strony, do których była skierowana²⁸.

Odmowa potwierdzenia niweczy skutki złożonych oświadczeń woli, natomiast potwierdzająca zgoda ma moc wsteczną od daty złożenia oświadczeń (art. 63 § 1 zd. 2 k.c. w zw. z art. 2 k.s.h.).

Do czasu wyrażenia zgody przez osobę uprawnioną akcjonariuszem pozostaje zbywca, któremu nadal przysługują prawa udziałowe. W takim wypadku istnieje możliwość uzyskania przez zbywającego akcje potwierdzenia przez uprawniony podmiot. Nie dotyczy to jednak przypadku, gdy ograniczenie w zbyciu akcji ma inny charakter niż wyrażenie zgody, np. w postaci ograniczenia kręgu potencjalnych nabywców, ponieważ niespełnienie warunków zbycia w momencie dokonywania czynności nie może być konwalidowane²⁹.

W odróżnieniu od winkulacji umownej, jeżeli działająca przez zarząd spółka odmawia zgody na przeniesienie akcji, powinna w terminie nie dłuższym niż dwa miesiące wskazać innego nabywcę. Dotyczy to także sytuacji, gdy w miejsce zarządu uprawnionym do wyrażenia zgody jest inny organ spółki lub też osoba trzecia. W przypadku braku postanowień statutowych co do terminu wskazania nabywcy, ceny lub sposobu jej określenia oraz terminu zapłaty, akcja może być zbyta bez ograniczenia.

W literaturze wyraża się także stanowisko, że nabywca akcji uzyskuje wszystkie uprawnienia wynikające z akcji objętych transakcją dokonaną wbrew uregulowanemu w statucie pierwszeństwu³⁰. Ze względu na ramy opracowania nie można w pełni odnieść się do wskazanego poglądu. Należy jednak podkreślić, iż nie uwzględnia on specyficznego charakteru statutu jako aktu o charakterze organizacyjnym i zrównuje w rzeczywi-

---

²⁸ Tamże, s. 311.

²⁹ J. Frąckowiak, [w:] J. Frąckowiak, A. Kidyba, K. Kruczałak, W. Opalski, W. Popiołek, W. Pyziół, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 545; por. wyrok SN z dnia 7 września 1993 r. II CRN 60/93 (OSP 1994, nr 5, poz. 86).

³⁰ Tak nietrafnie Z. Gordon, *Statutowe prawo pierwszeństwa nabycia akcji imiennych*, [w:] *Kodeks spółek handlowych po pięciu latach*, red. J. Frąckowiak, Wrocław 2006, s. 516, wskazując przy tym na pogląd A. Szumańskiego, [w:] A. Szumański, I. Weis, *Prawo spółek*, Bydgoszcz-Kraków 2002, s. 598; w tym miejscu należy podkreślić, że wskazany pogląd A. Szumańskiego został zweryfikowany w wyd. 2 z 2004 r., s. 700.

stości skutki prawne naruszenia ograniczeń rozporządzalności wprowadzonych w statucie i w umowie akcjonariuszy. Ze względu na swoje uogólnienie – zupełnie pomija omówioną powyżej kwestię zgody zarządu lub innego wskazanego w statucie podmiotu na dokonanie czynności mającej za przedmiot rozporządzenie akcjami. Niezasadny jest także powoływany na uzasadnienie zgłaszanej tezy argument, że brak skuteczności winkulacji statutowej potwierdza obowiązek zarządu wpisania do księgi akcyjnej osoby, która nabyła akcje z naruszeniem statutowego prawa pierwszeństwa. Konsekwencją tego jest nabycie statusu akcjonariusza³¹.

Jeżeli wpis do księgi akcyjnej ma charakter wtórny do czynności rozporządzającej akcjami, to fakt odmowy wpisu lub też jego wadliwe dokonanie przez zarząd jest bez znaczenia w kontekście rozstrzygnięcia skuteczności rozporządzenia wbrew winkulacji statutowej. Spółka może kwestionować uprawnienia wynikające z akcji imiennych lub akcji na okaziciela. Wpis nie ma charakteru sanującego, jego kwestionowanie jest możliwe w ramach powództwa o ustalenie.

A zatem, w przypadku naruszenia winkulacyjnych postanowień statutu, możemy mieć do czynienia albo z brakiem czynności w ogóle, jeżeli statut wymaga zgody na rozporządzenie i nie została ona udzielona, albo z brakiem skutku rozporządzającego dokonanej czynności w pozostałych przypadkach. Akcjonariusz rozporządzający akcjami wbrew postanowieniom statutu będzie odpowiedzialny względem drugiej strony na zasadach ogólnych w sytuacji pierwszej, natomiast w drugiej w grę będą wchodziły także ewentualne odszkodowawcze regulacje zawartej umowy. Reguły odpowiedzialności odszkodowawczej zbywcy winny być przy tym ustalone przez pryzmat możliwości zapoznania się przez nabywcę z treścią ujawnionego w rejestrze statutu.

V. Uwagi końcowe

Znana wielu ustawodawstwom i dopuszczona w kodeksie spółek handlowych możliwość statutowego i umownego ograniczania prawa rozporządzania akcją, pełni istotną funkcję zabezpieczającą interesy aktualnych akcjonariuszy.

---

³¹ Z. Gordon, *Statutowe...*, s. 517.

Pomimo wprowadzenia w kodeksie spółek handlowych bardziej rozbudowanej regulacji, w porównaniu do rozwiązań kodeksu handlowego, istnieją poważne wątpliwości co do zakresu stosowania ograniczeń rozporządzalności. Dotyczy to wszystkich etapów kreowania pierwszeństwa, poczynając od samej możliwości wprowadzania niektórych ograniczeń, aż do kluczowej kwestii skutków naruszenia statutowej lub umownej winkulacji. Wskazane problemy, pojawiające się w istotnych kwestiach funkcjonowania spółek akcyjnych, bardzo często nie mogą być rozwiązane przez proste stosowanie zasad ogólnych prawa cywilnego. Nie przystają one bowiem do potrzeb prawa spółek, np. w zakresie sankcji wadliwych czynności prawnych. Istniejącą niepewność co do skutków przyjmowanych rozwiązań pogłębia także brak jasnych i stanowczych wypowiedzi orzecznictwa.

W świetle powyższych rozważań, *de lege ferenda* proponuję precyzyjne uregulowanie skutków rozporządzenia akcjami wbrew umownym lub statutowym postanowieniom³². Propozycją rozwiązania mogłoby być odpowiednie uzupełnienie regulacji art. 337 k.s.h. i art. 338 k.s.h. Konsekwentnie więc nieważne *ex tunc*, na wzór art. 16 k.s.h., byłoby rozporządzenie dokonane wbrew statutowym postanowieniom winkulacyjnym, przy zachowaniu dopuszczalności zawarcia umowy czysto zobowiązującej. Natomiast czynności prawne dokonane wbrew winkulacyjnym postanowieniom umownym, przyjętym w granicach swobody umów, obarczone byłyby jedynie sankcją odszkodowawczą. Takie rozwiązanie wydaje się potrzebne i konieczne dla bezpieczeństwa obrotu prawnego, a także dla przejrzystości rozwiązań prawnych w tym zakresie.

---

³² Na potrzebę uregulowania tych kwestii wskazywał także SN w wyroku z dnia 7 września 1993 r. II CRN 60/93 (OSNC 1994, nr 7-8, poz. 159).